

STADSHOLMEN

TJÄRBODEN 1

Kvastmakartrappan 2–10

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1** F.D. TJÄRHOVET MINDRE 8, SÖDRA STUGAN, KVAJSTMAKARTRAPPAN 6.
- 2** F.D. TJÄRHOVET MINDRE 8, NORRA STUGAN, KVAJSTMAKARTRAPPAN 4.
- 3** F.D. TJÄRHOVET MINDRE 9, VÄSTRA STUGAN, KVAJSTMAKARTRAPPAN 10.
- 4** F.D. TJÄRHOVET MINDRE 9, ÖSTRA STUGAN, KVAJSTMAKARTRAPPAN 8.

**TJÄRBODEN 1 ÖSTERUT 1934, KVAJTMAKARTRAPPAN 10
NÄRMÄST. FOTO B. NORBERG, SSM FA43265.**

**KVAJTMAKARTRAPPAN 1907.
NR 2 NEDERST OCH NR 6 OVANFÖR.
FOTO O. HEIMER, SSM E30154.**

De fem stugorna inom Tjärboden 1 tillhör några av de bäst bevarade exemplen på en äldre bostadsbebyggelse för de fattigare. Hus av den här typen har annars i stor utsträckning rivits eller byggts om till moderna bostäder.

Tjärboden 1 genomgick emellertid inte en stor renovering förrän i början av 2000-talet, och vid arbetet togs stor hänsyn till byggnadernas egenart. Bland annat avstod man från moderniseringar i form av vatten, avlopp och invändiga toaletter. Det mesta av den äldre byggnadskonstruktionen och snickeri-inredningen – som består av en blandning av profiler och typer från olika tider – bevarades. Tack vare

detta har husen kvar sina årsringar som berättar om hur de fattigare husägarna dels bodde trångt, dels lagade och kompletterade sina hus och inredningar utan att helt byta ut det gamla. Husen har därför ett betydande byggnadshistoriskt och socialhistoriskt intresse, och tillsammans med de enkla trädgårdarna på klippan utgör de en omistlig del av Stockholms bebyggelsehistoria.

TJÄRBODEN 1 ÖSTERUT. NÄRMAST KVAJSTMAKARTRAPPAN 10, F.D. TJÄRHÖVET MINDRE 9. FOTO J. MALMBERG.

Fastigheten Tjärboden 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Åsöberget har, tillsammans med Djurgårdstaden, den mest omfattande och sammanhängande trähusbebyggelsen i Stockholm. Den enhetliga bebyggelsen har sina rötter i sent 1600-tal och tidigt 1700-tal. Stadens och rikets utskieppning av tjära gjordes under 1600-talet från det så kallade Tjärhovet vid Tegelviken, och från 1687 till 1910 fanns stadens största skeppsvarv på platsen. En stor del av varvsarbetarna slog sig ned på det närbelägna Åsöberget och kom att vara i majoritet bland de boende fram till 1800-talets sista decennier. Sägargatan har till exempel fått sitt namn av de många sågare som arbetade vid varvet och också bodde i området. Även folk som arbetade på Beckholmen eller Djurgårdsvarvet hade med båt nära till arbetet och många

bodde i Åsöbergets trästugor. Under 1700-talet tillkom nya yrkeskategorier bland de boende allteftersom flera textilmanufaktur etablerades på östra Södermalm.

De då avlägset belägna och bergiga tomterna var utan större värde för staden och uppläts för bostadsbebyggelse mot en relativt låg årsavgift. Flera timmerhus uppfördes under 1700-talets första årtionde och marken fortsatte att tas i anspråk under århundradets första hälft. Tomterna bebyggdes som stadsgårdar med ett eller flera bostadshus och bodar. Även fåhus har förekommit. Åsöberget var ett av de områden där trähus fortsatte att uppföras efter 1730-talets förbud mot trähusbyggande. På 1770-talet och under 1800-talets första hälft uppfördes några tidstypiska putsade stenhus och på 1880-talet byggdes ett par hyreshus vid Folkungagatan. I början av 1900-talet sprängdes Sägargatan ned för att råda bot på de stora höjdskillnaderna och underlätta kommunikationerna. År 1931 sänktes på samma sätt Åsögatan. Åsöbergets trähus

INTERIÖR FRÅN KVAJSTMAKARTRAPPAN 10 MED MURAD SPIS OCH SENARE INSATT JÄRNSPIS. TAPETEN ÄR ETT NYTRYCK EFTER ETT MÖNSTER FRÅN 1920-TALET. FOTO J. MALMBERG.

ETT S.K. PLATTGÅNGJÄRN AV EN TYP SOM VAR VANLIG UNDER 1700-TALET. FOTO J. MALMBERG.

ligger därför i dag högre än omgivande stenhus.

Arkivhandlingar berättar att Åsöberget tidigt var ett av stadens fattigaste och mest eländiga områden. Situationen var som på flera andra håll i Stockholm särskilt problematisk under 1800-talets andra hälft då huvudstadens befolkning ökade explosionsartat och trångboddheten var ett enormt problem. Fram till 1900-talets mitt dominerades befolkningen nästan helt av arbetare.

Fastigheterna förvärvades successivt av staden under åren 1881–1927. Ledamoten av stadsfullmäktige, Anna Lindhagen, började på 1910-talet verka för ett bevarande av några äldre stockholmsmiljöer. Samfundet Sankt Erik föreslog 1915, tillsammans med den då ledande stadsplanarkitekten Per Olof Hallman, att några ”gammelkvarter” i stadens ägo borde bevaras som så kallade asylområden; intakta historiska miljöer som kunde ge en mycket bättre bild av äldre tiders levnadsvillkor än några bevarade träkåkar här och var. Till dessa asyler kunde även an-

dra timmerhus flyttas. En av de föreslagna miljöerna var den ålderdomliga och relativt enhetliga bebyggelsen på Åsöberget. Under 1940-talet intensifierades diskussionerna i kulturresevarsfrågan och Stadsmu-seet hävdade att Åsöberget, näst efter Vita Bergen, var det område där det var mest angeläget att inrätta ett reservat. Åsöberget blev först ut att rustas upp efter det formella beslutet i stadsfullmäktige att inrätta kulturresevat 1956.

Under de mer än tio år som upprustningen pågick blev åtgärderna i vissa fall genomgripande, bland annat beroende på husens dåliga skick och myndighetskrav på moderna bostäder med till exempel badrum och högre takhöjder. Vissa hus revs och byggdes upp på nytt, andra kompletterades eller byggdes om. Tack vare detta räddades mycket som annars hade försvunnit, och trots de till synes radikala åtgärderna ger Åsöberget i dag en fin bild av ett äldre Stockholm före 1800- och 1900-talens stora stadsomvandlingar.

KVASTMAKARTRAPPAN 8 MED ENTRÉN T.H. FOTO J. MALMBERG.

KVASTMAKARTRAPPAN 8 MED MURAD SPISKUPA OCH SENARE INSATT JÄRNSPIS. TAPETEN ÄR ETT NYTRYCK EFTER MÖNSTER FRÅN 1920-TALET. FOTO J. MALMBERG.

HISTORIK OCH BYGGNADSBESKRIVNING
Tjärboden 1 bestod tidigare av två skilda fastigheter med beteckningarna Tjärhovet Mindre 8 respektive Tjärhovet Mindre 9. Dessa behandlas här var för sig.

F.D. TJÄRHOVET MINDRE 8 *Kvastmakartrappan 2–6*

HISTORIK

Det är inte känt när tomten uppläts, men den var troligen bebyggd vid mitten av 1750-talet. Dåvarande

ägare var slottstimmermannen Henrich Berg. Hur bebyggelsen såg ut framgår inte av arkivhandlingarna, men åtminstone delar av dagens tre hus är sannolikt uppförda vid den här tiden. I en boupp-teckning efter skoflickaren Per Söderbergh 1816 beskrivs fastigheten som ”en gammal förfallen gård” och upptas till ett värde av 100 riksdaler banco. Drygt 15 år senare, 1832, tas gården upp till ett värde av 400 riksdaler banco och vissa ombyggnader tycks alltså ha gjorts.

DEN NORRA STUGAN PÅ KVASTMAKARTRAPPAN 2-6. FOTO J. MALMBERG.

Den första mer omfattande beskrivningen av husen på tomten finns i en brandförsäkring från 1861. Här omtalas tre hus av trä som i stort sett överensstämmer med dagens bebyggelse. Vid östra tomtgränsen låg en panelklädd byggnad med stomme dels av resvirke, dels av timmer. Under huset fanns en källare och i övrigt var det inrett med ett rum och kök. I vinkel med denna byggnad, västerut och utmed norra tomtgränsen, låg en panelad timmerstuga med en förstukvist samt ett rum och kök. På västra gaveln fanns en bod. Vid södra tomtgränsen låg ytterligare en panelad timmerbyggnad på hög stenfot med en källare under och en förstukvist på västra gaveln. Även denna byggnad bestod av ett rum och kök. På tomten fanns i övrigt några bodar och avträden och runt alltsammans löpte ett plank.

Ägarna under 1700- och 1800-talen har haft skiftande yrken som timmerman, skoflickare, brandvaktare eller maskinist. Husen användes som bostäder ända in på 1990-talet men fungerar i dag som verksamhetslokaler. Fastigheten förvärvades av Stockholms stad 1909.

BYGGNADSBESKRIVNING

På tomten ligger tre rödfärgade och panelklädda timmerstugor. Två av dem har sadeltak av enkupigt tegel medan den tredje är täckt med svartmålad plåt. Fönstren är utåtgående med spröjs och fönsterluckor. Huset vid södra tomtgränsen (nr 1 på kartan), som i öster vilar på hög stenfot med källare, består invändigt av en förstuga utmed västra gaveln samt två rum med låg takhöjd och vävspänt respektive brädklätt, vitmålat tak. Väggarna är tapetserade med nytryckta tapeter med 1920-talsmönster. Det ena rummet har en vitglaserad kakelugn från sent 1800-tal och det andra en murad, putsad spis med kupa. Golven i förstugan och ena rummet består av nylagda brädgolv medan det andra rummet har ett äldre trägolv, sannolikt från 1900-talet. Inredningssnickerierna består bland annat av en fyrfyllningsdörr av sen 1800-talstyp och en äldre halvfransk trefyllningsdörr samt dörr- och fönsterfoder från 1700- och 1800-talet.

Stugan vid den norra tomtgränsen har en utbyggd förstuga med starkt sluttande golv och två rum med låg takhöjd (nr 2 på kartan). Taken är vävspända

KÖKET PÅ KVAJSTMAKARTRAPPAN 4.
FOTO J. MALMBERG.

KAKELUGN PÅ KVAJSTMAKARTRAPPAN 6.
FOTO J. MALMBERG.

och golven består av nylagda skurgolv. Husets dörr- och fönstersnickerier är från 1700- och 1800-talen. Det yttre rummet har en murad, putsad spis med kupa och järnspis och en skåpsinredning från tidigt 1900-tal. I inre rummet finns en slät bröstpanel och väggarna är tapetserade med specialbeställda tapeter med 1920-talsmönster. Här står också en vitglaserad kakelugn från andra hälften av 1800-talet.

Den plankomgärdade tomten är kuperad och ligger i stort sett direkt på berget. Växtligheten består huvudsakligen av gräs och buskar. På tomten finns några uthus, delvis sammanbyggda med boningshusen.

F.D. TJÄRHOVET MINDRE 9

Kvastmakartrappan 8 och 10

HISTORIK

Tomten uppläts 1754 till tunnbindaren vid Tjärhovet, Carsten Söderberg. Samma år började Söderberg bygga på tomten. Exakt vad som uppfördes framgår inte av arkivhandlingarna, men sannolikt är åtminstone delar av dagens två stugor uppförda under perioden 1754–1768. Ägarna under 1700- och 1800-talen var framför allt timmermän vid varvet. Husen användes som bostäder ända in på 1990-talet

men fungerar i dag som verksamhetslokaler. Fastigheten förvärvades av Stockholms stad 1901.

BYGGNADSBESKRIVNING

På tomten ligger två rödfärgade och panelklädda timmerstugor med knutlådor och sadeltak av enkupigt tegel. Fönstren är utåtgående med spröjs och fönsterluckor. Den västra stugan har ljusinsläpp till vinden i form av ett sentida lunettfönster på vardera gaveln.

Ingången till det västra huset (nr 3 på kartan) ligger på ena gaveln och leder till en förstuga som är öppen upp till taknocken. Den norra delen av förstugan är avdelad till ett litet kök och i södra delen finns förråd uppbyggda i början av 2000-talet. Innanför förstugan ligger ett större och ett mindre rum med låg takhöjd. Det större har en murad spis med kupa och järnspis. Taket är vävspänt och målat. Det mindre rummet har ett målat brädtak och slät, äldre bröstpanel. Från förstugan till rummet leder en dörr med fyra utanpåliggande fyllningar och dekorativa gångjärnsbeslag av 1700-talstyp. Fodret är nyttillverkat. Övriga dörr- och fönstersnickerier är från 1700- och 1800-talen med olika utföranden. Något

BAKSIDAN PÅ HUSET VID KVAFTMAKARTRAPPAN 2 MED HÖG GRÄSTENSGRUND. FOTO J. MALMBERG.

enstaka dörr- och fönsterfoder är från 1900-talet. Samtliga golv i huset är nya skurgolv och tapeterna är nytryckta efter ett 1920-talsmönster.

Den östra stugan (nr 4 på kartan) saknar förstuga och har två små rum med låg takhöjd och bräd-klädda, vitmålade tak. Båda rummen har nylagda brädgolv och specialbeställda tapeter med 1920-talsmönster. Det yttre rummet har en äldre, slät bröstpanel och ett förvaringsskåp från tidigt 1900-tal. I det inre rummet finns en bred bröstpanel av pärlspont samt en murad, vitputsad spis med kupa och järnspis. Innerdörrarna består av fyllningsdörrar, den ena från början av 1800-talet och den andra från sent 1800-tal.

Tomten är kuperad och ligger i stort sett direkt på berget omgärdad av plank. Växtligheten består huvudsakligen av gräs och buskar. Här finns också några uthus, delvis sammanbyggda med boningshusen.

UPPRUSTNING OCH RENOVERING

Tjärboden 1 tillhör det fåtal fastigheter på Åsöberget som inte genomgick stora upprustningar och moderniseringar under 1950- och 1960-talen. En genomgripande renovering skedde istället 2002–2003.

Arbetet utfördes i samarbete med Stadsmuseet med traditionella metoder och material och med statliga bidrag för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Detta innebar stor varsamhet. Endast i nödfall byttes till exempel rötskadat timmer och trä. För att ytterligare värna om den ålderdomliga karaktären drogs inte vatten och avlopp in i husen. Nya utedass och vattenpumpar uppfördes utomhus. Taken på fyra av husen lades med enkupigt tegel och med plåt på det femte. Alla utvändiga plåtarbeten till tak, hängrännor och stuprör utfördes på traditionellt vis. Befintliga inredningssnickerier sparades och målades med linoljefärg. Befintliga fönster och ytterdörrar renoverades och byttes i några fall ut mot nya i passande utförande. De flesta rum fick nya såpskurade trägolv och särskilt utvalda tapeter från Birgit Burströms Handtryckta Tapeter, många av dem originaltapeter från 1920-talet. Kakelugnarna sattes om och vedspisarna renoverades eller byttes mot liknande. I södra stugan inom före detta Tjärhovet Mindre 8 ersattes en uttjänt järnkamin av en kakelugn från 1800-talet, en deposition från Stadsmuseet. För samtliga hus finns skyddsföreskrifter upprättade av Stadsmuseet 1982.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.